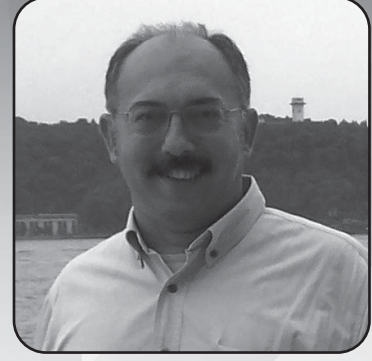

Ömer Faruk Çolak
İktisat ve Toplum Dergisi Editörü
ofc1962@gmail.com

Murat Üçer
Ekonomist
murat@turkeydatamonitor.com

Serdar Sayan
twitter.com/Serdar_Sayan

Enflasyonun Düşmesi Artık Zor

Editörümüz Ömer Faruk Çolak ve Yayın Kurulu üyemiz Serdar Sayan'ın Yuvarlak Masa Toplantıları'nda bu ayki konuğu ekonomist Murat Üçer.

► **Ömer Faruk Çolak:** *İktisat ve Toplum Dergisi'nin değerli okurları, Şubat sayımızda Yuvarlak Masa'nın konuğu değerli bir iktisatçı, Murat Üçer. Kendisiyle Türkiye ve dünya ekonomisindeki gelişmeleri konuşacağız. Dünyada yükselen enflasyona karşı bizim dışımızdaki birçok ülke sakın; "biz bu işi hallederiz, sorun değil" şeklinde bir görüş var. Gerçi bizdeki gibi olmasa da orada da "destek paketleri çok mu aşırıya kaçtı, geç mi müdahale edildi?" gibi tartışmalar sürüyor.*

Türkiye'deki tartışma daha çok enflasyon karşısında TCMB'nin doğru politikalar üretmediği zemininde ilerliyor. Soruna bir de şu yönden bakalım. Acaba TCMB'nin politika üretmeye gücü var mı? Bunun için TCMB'nin analitik bilançosuna baktığımızda, orada net olarak gördüğümüz bir şey var: Merkez Bankası şu anda eli ayağı kopmuş bir canlı durumunda. Yani yürüyemiyor, müdahale edemiyor, sadece nefes alıyor. Sözü Sevgili Serdar'a atmadan önce, Murat Hoca'ya programımıza katıldığı

için teşekkür ediyorum ve hoş geldiniz diyorum. Serdar, söz sende.

► **Serdar Sayan:** Ben de öncelikle çok teşekkür ediyorum geldiğin için, bizim konduğumuz olmayı kabul ettiğin için. Faruk'un sorusuna geçmeden önce, biz seni çok iyi tanıyoruz –hatta ben kayıt alınırken anmak istemediğim kadar uzun bir süredir tanıyorum; süreyi söylemeyim...

► **Ömer Faruk Çolak:** Yaşını biliyorum Serdar.

► **Serdar Sayan:** Ben Murat'ın yaşı belli olmasın diye öyle dedim zaten! Şaka bir yana, o maşallah çok genç gösteriyor zaten. Eskiden beri öyleydi. Mamafih ben az önce "biz" derken iktisatçı camiayı kastetmişim. Yani profesyonel çevre seni çok iyi tanıyor tabii ki ama *İktisat ve Toplum* okurları için önce sen biraz kendini tanıtarak başlasan. Ne yapıyorsun, ne ediyorsun? Bununla başlayalım. Sonra Faruk'un kapsamlı sorusuna döneriz. Ben o soruya sadece şunu ekleyeceğim: Yeni Ekonomi Modeli diye bazı çevrelerde tutan bir laf çıktı piyasaya, sence böyle bir model var mı gerçekten? Yapılanlar önceden tasarlanmış bir model çerçevesinde mi yapılıyor? Varsa bu "model" in –senin algıladığın haliyle– unsurları neler?

► **Murat Üçer:** Ben de bütün içtenliğimle çok teşekkür ederim, davetiniz için. Sizinle sohbet imkânı yakalamak benim için de büyük mutluluk. Ben makro ekonomistim, meslek itibarıyla bütün bildiğim bu. On sene kadar belli kurumlar adına çalıştım, son yirmi yıldır da New York merkezli Global Source Partners adlı bir şirketin Türkiye danışmanıyım. Yabancı finansal yatırımcılara danışmanlık hizmeti veriyoruz.

► **Serdar Sayan:** Daha önce çalıştığın kurumları da sayar mısın?

► **Murat Üçer:** Daha önce uluslararası kurumlarda çalıştım, ama Ankara tecrübelerim de oldu. 90'lı yılların ortasında Gazi Bey döneminde (Erçel) Merkez Bankası'nda danışmanlık yaptım, araştırma bölümünde projeler yürüttük. Sonra, 2001 Krizi sırasında Kemal Bey (Derviş) döneminde Hazine'den bir gelmiş geçmişliğim var, programın uluslararası camiaya tanıtılması kısmında destek vermeye çalıştım. Uluslararası kurumlar tarafında en uzun tecrübem IMF'de oldu. Profesyonel hayatıma 1991'de ilk orada başladım ve altı sene kadar çalıştım. Arada Yapı Kredi ve Credit Suisse var; Credit Suisse'in İstanbul ofisinde başta Türkiye olmak üzere birkaç ülkeye baktım. En son da IIF, Uluslararası Finans Enstitüsü'nde -yine Washington'da bu kurum bilirsiniz- bir buçuk sene kadar çalıştım. Çok uzattım ama iki şapkam daha var. Bir tanesi Turkey Data Monitor'ün kurucu ortağıyım, Türkiye ekonomisini izleme odaklı, bunu kolay hale getiren -izninle biraz da reklam yapayım- beğenilen bir programımız var. Bunu daha da geliştirmeye çalışıyoruz. Bir de son olarak Koç Üniversitesi'nde İşletme Enstitüsü'nün (Graduate School of Business) 2-3 farklı yüksek lisans programında "Yöneticiler İçin Makroekonomi" derslerini veriyorum. Ben kendi dersime

finansal okur-yazarlık misali makroekonomik okur-yazarlık diyorum. Belli temel kavramlara vakıf olalım; gazeteleri, haberleri okurken daha rahat anlayalım şeklinde bir amacım var.

Evet, oldukça uzattım ama hayatım makroekonomiyle ve ülkeleri makro açıdan izlemekle geçti, geçiyor. Bugün sanırım ağırlıklı olarak Norveç ve Finlandiya'yı konuşacağız! Bizim aksimize çok sorunlu ülkeler bunlar; hazırladım geldim merak etmeyin. Şaka bir yana konuya girersem, Merkez Bankası tabii bu modelin, yani Yeni Ekonomi Modeli'nin (YEM) temel uygulayıcısı konumunda ve bu "modeli" veya yaklaşımı her neyse, başta Merkez Bankası olmak üzere bütün kurumlar sahiplenmek durumunda kaldı. Burada çok net belirtmek lazım, program geriden geldi; bir nevi kılıf. İngilizcede bir tabir vardır, kuyruğun köpeği sallaması diye "*tail wags the dog*"; olay biraz buna benziyor. Bununla ne demek istiyorum? Sayın Cumhurbaşkanı'nın böyle bir isteği var, görüşü var ve gücün aşırı şekilde kendisinde konsolide olduğu bir dönemde bunun artık tamamen hayata geçirilmesini istiyor, buna inanıyor. Bunun bilimsel, test edilmiş bir teori olması gerekmiyor, kendi görüşü bu yönde ve bu yetiyor.

Olayın biraz geri planına bakarsak, Türkiye tabii

bir günde gelmedi buraya, biliyorsunuz. Yani YEM denen şey -buna düşük faizle ve bol parayla, gerekirse kuru da zayıflatarak büyümeyi destekleme diyelim-, aslında uzun zamandır uygulanıyor bana sorarsanız. Bu işlerde tam tarih koymak zor ama Küresel Finansal Kriz sonrası başladı bu dönem diyebiliriz. O aralar bu daha üstü örtülü bir şekilde yapıldı, detaylara belki sonra gireriz, ama şu anda artık Sayın Cumhurbaşkanı önündeki bütün engelleri kaldırdı. En son birkaç PPK üyesi de elimine olunca -ki bunlar en azından yabancı yatırımcı toplantılarında politikalara hala “ortodoks” bir hava vermeye çalışıyorlardı- hiç engel kalmadı. Uzun zamandır ortodokslukla alakası yok Türkiye'nin bana sorarsanız ama bunu da isterseniz açarız. Burada, bize YEM'in amaçladıkları olarak sunulan şeylere baktığınız zaman çok itiraz edilecek bir şey yok gibi gözüküyor ama yöntem, yaklaşım vs. tabii çok sorunlu, çok riskli benim gördüğüm kadarıyla. Yani şunu demeye çalışıyorum; herkes Türkiye'nin daha rekabetçi bir ekonomi olmasını ister. Bu Türkiye'de yıllardır tartışılır. Özellikle biraz daha sol eğilimli ekonomistler Türkiye'nin ekonomik modelinin kategorik olarak yanlış olduğunu yıllardır söylerler. Bu ayrı bir tartışma konusu belki ama YEM'le buralarda bir çakışma

var. Neden yanlış bulurlar? Türkiye hep faiz yükseltir, sermaye çekmeye çalışır, cari açık açılır, sermaye akımlarına daha da bağımlı hale geliriz, TL çok değerlenir, değerlendirildiği için cari açık daha da büyür falan. Son dönemki sunumlarda vs. söylenen şey, biz artık bunu istemiyoruz. Bu, Türkiye'ye hitap eden de bir şey aslında. Ancak tabii biz bunu düşük faizle ve kuru zayıflatarak yapacağız ve bu şekilde Türkiye ekonomisini dönüştüreceğiz dediğiniz anda, çok yanlış ve riskli bir yola girmiş oluyorsunuz. Neden yanlış? Bunlar çok konuşuldu ama Türkiye'nin bunu yapmak için ucuz paraya değil, verimliliğe odaklanması lazım. Kuru artırarak ancak Bangladeş'e vs. kaybettiğiniz türden rekabete konu olan malları geri alırsınız. Zaten hepimizin bildiği gibi 2013'te 12 bin dolar olan kişi başına gelir, 2020'de 8-9 binler civarına indi. 2021'de bu yükselecek biraz ama basit matematik olarak kur buralarda kalsa bile bu sene tekrar 8-9 bin dolar düzeyine gerileyeceğiz. Yani zaten fakirleşiyoruz ama pek bir şeyin dönüştüğü yok. Ben kur üzerinden Türkiye'yi dönüştüreceğim dediğiniz zaman *de facto* dolar cinsinden Türk insanını daha da fakirleştireceğim demiş oluyorsunuz. Dolayısıyla bu çok mantıklı bir şey değil. Oysa meseleye verimlilik tarafından yaklaştığınız

zaman, tabii çok basitleştirerek söylüyorum; Güney Kore'nin “Orta Gelir Tuzağı”nı kırmasını konuşmaya başlıyorsun. Nasıl? Verimlilik artışları cari fazlaları getiriyor; o, kuru değerlendiriyor. Senin, misal, ortalama öğretmen maaşlarının gelişmiş ekonomilerin öğretmen maaşlarını yakalamaya başlıyor. İktisadi gelişme, “yakınsama” dediğimiz şey de bu aslında. Dolar, Euro cinsinden Türk'ün zenginleşmesi demek. Bir de ironi var burada, demin değindim; aslında Türkiye YEM'i üstü kapalı bir şekilde 2010'dan beri, en azından 2013'ten beri uyguluyor. 2013'ten beri zaten kur reel olarak değer kaybediyor. Bir yandan da sürekli faizi düşük tutmaya; kredi paketleriyle, ucuz parayla büyümeyi devam ettirmeye çalışıyoruz. Ama dönüşüm anlamında hiçbir şey olmadı. Yani arz tarafına, verimlilik tarafına baktığınız zaman görüyorsunuz bunu, hem makro hem mikro çalışmalarda. Mesela biliyorsunuz Merkez Bankası'ndan arkadaşlar ile University of Chicago'dan Ufuk Akçığıt'in yaptığı firma bazlı çalışmalar var, 2012'den beri Türkiye'de verimliliğin düştüğünü gösteriyorlar. Bunu makro taraftan, standart “büyüme muhasebesi” yapınca da görüyorsunuz. Biz de dâhil birçok iktisatçı ve kurum bunu yaptı. Aşağı yukarı hep aynı sonuç çıkıyor: Toplam Faktör

Verimliliği'nin (TFV) 2009-10'dan yani Küresel Finansal Kriz'den beri ortalamasını aldığınızda sifıra yakın. Malum TFV de iktisadi gelişmenin kutsalı, gerçek verimlilik o aslında; teknoloji, inovasyon, kurumlar demek. Çünkü belli tür yatırımlara abanarak, insanları düşük verimliliği olan –bizdeki malum inşaat gibi; bazı hizmet sektörleri gibi– alanlarda istihdam ederek bir müddet büyümeyi sağlayabilirsiniz. Türkiye'nin son 10-15 yıllık büyüme hikâyesi budur aslında. İnşaat yatırımı ve özellikle hizmet sektöründe düşük verimli istihdam yaratmaktadır.

Yanlış anlaşılacak istemem; bu illa kötüdür demek istemiyorum ama büyüme dinamiği veya modeli artık ne dersiniz, sadece buna dayalı olunca o zaman tabii TFV artışı olmadığı için tıkanıyorsunuz. İşin özü de “azalan getiriler kanunu”. Bu esnada Türkiye'nin potansiyel büyümesi de düşüyor. Bir ton yapılan çalışma var, artık potansiyel büyüme yüzde 3'ler civarında. Doğrudur, büyüme bizi hep yukarı yönlü ama döngüsel olarak şaşırtıyor; yani eksi dört bekliyorsun artı iki oluyor. Veya inanılmaz “stimulus” verdiğimiz için –ki bu ağırlıklı olarak ucuz kredi demek– yine büyüme şaşırtıyor ama müthiş dengesizlikler üretiyor, malum enflasyon ve cari açık gibi.

YEM'e dönersem, YEM'in

bugünün Türkiye'sinde pek bir ekonomik mantığı yok açıkçası ve büyük riskler içeriyor. Mesela, ben sadece verimlilik tarafından bahsettim ama Türkiye şu anda çok bariz olarak enflasyon-kur sarmalına girdi. Bence enflasyonun düşmesi bu şartlarda mümkün değil. Dün (20 Ocak 2022) Merkez Bankası'nın karar metnini okuduk, enflasyon geçici deniyor, düşmesi bekleniyor vs. ama niye düşeceğine dair hiçbir bilgi yok. Açıkçası artık metinlerin içeriği de çok zayıfladı. Bize bir şeyler söyleniyor ama analizler vs. hiç net değil. Metinler de farklı bir dünyayı savunmaya ve bizi ona ikna etmeye çalışıyor. Daha büyük problem tabii –ki bu konuda herkes aynı fikirde maalesef– bugün artık Merkez Bankası bağımsızlığından söz etmenin mümkün olmaması. Faruk Hoca'nın bahsettiği bilanço zayıflamasını görüyoruz. Bunun daha derin bir değerlendirmesini yapmak lazım ama bu net rezervlerin bu kadar eksi olması zaten aslında Merkez Bankası'nın kırılma noktasını ve siyaseten bağımsızlığını yitirdiğini göstermesi açısından çok önemli. Sonuç itibarıyla enflasyon %40-45'te takılmışken, riskler de yukarı yönlüken hâlâ faiz indirmeye çalışsan, reel faiz eksi %20-25 iken enflasyonu düşürmeye çalışsan bir Merkez Bankası var karşımızda. Malum bir de 31 Aralık olayı

var. Merkez Bankası'nın bir gecede müthiş bir zarardan kâra geçmesi durumu. Bunun açıklanması lazım. Saydamlık, analitik derinlik vs. açısından maalesef çok büyük bir kurumsal erozyonla karşı karşıyayız. Bunu açık söylemek lazım.

► **Ömer Faruk Çolak:** Hocam bir araya girebilir miyim? Cumhurbaşkanı'nın direktifleri doğrultusundaki bürokratların söyleminden hareket edersek, faiz oranlarını düşürerek, Türkiye ekonomisinde yatırımı artırıp büyümeyi sağlamak istiyorlar. Bu noktaya ayrıntılı olarak baktığımızda da şöyle bir olguyla karşılaşıyoruz; Türkiye'de 2002 ile 2022 arası, yani 20 yıllık dönemde faiz oranlarının düşük olduğu yıllarda bile imalat sanayiinin gayri safi yurt içi hasıla içindeki payı artmadı. 18-20 bandı civarında ilerliyor; 17 oluyor, 21 oluyor bazen ya da olmuyor dar bir bantta gidiyor. Dolayısıyla, imalat sanayiinin faiz oranına karşı duyarlılığıyla ilgili zaten bir sorun var. Yani imalat sanayiine yatırım yapmakla ilgili bir mesele var. Sizin de tespit ettiğiniz gibi faiz oranındaki düşüşler yatırım açısından baktığımızda özellikle inşaat sektörüne yaradı.

► **Murat Üçer:** Katılıyorum.

► **Ömer Faruk Çolak:** Dolayısıyla, sanki yine faiz politikasının sonuçları bir sektöre kilitlendi. Bu durumda, halihazırda olumsuzluklarını

çok yaşadığımız bu sektörü yeniden teşvik ederken, yeni bir olumsuzluğa da tekrar mı zemin oluşturuyoruz? Dün IMF'nin konut fiyat endeksiyle ilgili son çalışmasına baktım; dünyada gayrimenkul fiyatlarının en yüksek olduğu ülke Lüksemburg, ikincisi de Türkiye. Merkez Bankası iki gün önce açıkladı, reel olarak yüzde 20'lik bir konut fiyat endeksi artışı var. Bu da yeni bir balon yaratmak olmaz mı?

► **Murat Üçer:** Tabii, siz faizi bu kadar düşük tutunca, para gidecek yer arıyor. Yatırıma gidecek, sanayi dönüşecek derken işte yine değindiniz gibi emlak sektörüne akıyor. Emlak sektöründe balon demek için biraz erken belki ama ciddi köpük, şişkinlik oluşturuyor. Zaten meseleye verimlilik tarafından, reform tarafından bakılmalı derken aslında bunu kastediyoruz. Sadece ben bu işi faiz düşürerek yapacağım dediğiniz zaman paranın akışını kontrol edemiyorsunuz ve beklediğiniz dönüşümü tabii ki sağlayamıyorsunuz. Siz sanayi tarafındaki göstergeyi söylediniz, ben mesela ihracatın kompozisyonuna bakıyorum. İhracatta son dönemde bir artış var elbette. Bu arada bir parantez açayım; ben, bunun Covid sonrası dünya ekonomisinin beklenenden daha çabuk iyileşmesiyle alakalı olduğunu, kurla pek alakası olmadığını düşünüyorum. Ama

kompozisyonuna bakıyorsunuz, teknoloji içeriği, mal grupları olarak herhangi bir değişim/dönüşüm görmüyoruz.

Öte yandan -detay ama- balon demek belki şu nedenle de tam doğru değil. Mesela dolar cinsinden baktığımız zaman, ortalama fiyatlar, kur çok zayıfladığı için 2008-2009 öncesi seviyelerinin altında. Bir de yine 2008-09'a giden yolda ABD'de gördüğümüz tarzda aşırı borçlanma, toksik enstrümanlar, bankacılık sektörünün bunlara aşırı ekspoze olması gibi durumlar yok bizde. Sonuçta Türkiye'de bir aşırılık var, ama bu aşırılık kendini düzeltir; bunun reel sektöre fazla yansımaları olmaz, demeye çalışıyorum. Başka bir aşırılık örneği veya faizi düşük tuttuğunuz ve nasıl yanlış sonuçlar doğacağına dair bir örnek, 2020'deki altın ithalatı. Başka bir örnek, malum dolarizasyon. Sonuç itibarıyla, siz faizi düşük tuttuğunuz zaman, ekonomi "doğal faiz oranı"nın altında işlesin dediğiniz zaman çok büyük dengesizlikler yaratıyorsunuz.

Aslında yaratılan en büyük dengesizlik, daha önce değindiğimiz enflasyon. Enflasyon 1980-90'larda olduğu gibi plato atlamaya başladı biraz. Yüzde 10-15'lerden yüzde 20-25'lere ve şimdi artık yüzde 40-45'lere sıçradı bana sorarsanız. Artık diş macununu tüpüne sokmak zor. Biz zaten enflasyon yüzde 15'teyken

kendi kendine düşmesini bekliyorduk; şimdi de yüzde 40-45'lerden kendi kendine düşmesini bekleyeceğiz ki çok yüksek ihtimal düşmeyecek. Unutmayalım, bu arada seviye yükseldikçe volatiliteler de artıyor biliyorsunuz. Yani emlak tarafındaki balondan ziyade bizim çok daha ciddi bir problemimiz var artık -zaten vardı da bu derinleşti-yukarı doğru plato atlayan bir enflasyon. Söylemeye hacet yok belki ama bu, büyük bir sosyal sorun artık.

► **Serdar Sayan:** Ben bir şey sormak istiyorum; biraz önceki sorumu da biraz açmış olayım. Ama bunu sormadan önce, şöyle bir benzetme yapayım. Şimdi ben roman ya da tiyatro eleştirisi gibi yazılarda, ilgili romanda ya da oyunda "şu sembol kullanılmış" ya da işte "şu karakter, şunu temsil ediyordu" falan türü şeyler okuduğumda, "yazarın aklına bile gelmemiştir bence bu" diye düşünürüm bazen. "Eleştirmen bunu hayal ediyor" yahut "ne kadar orijinal fikirleri olduğunu göstermek için böyle yazıyor" diye geçiririm içimden. Bu algımın anlamlı olup olmadığını kesinlikle bilmemiz mümkün değil; bunu test etmenin bir yolu da yok tabii ama ben eleştirmenlerin keşfettiğini sandığı birçok metaforun aslında yazarların aklına bile gelmemiş olduğunu düşünürüm sık sık. Son zamanlarda da benzer bir

hisse çok sık kapılıyor. Biz iktisatçılar da kendi aramızda ekonomi politikasına dair konuşurken, bu adım şu yüzden atılıyor; bu politikanın amacı budur diye konuşuyoruz ama ben, dışarıdan bakan birilerinin de benim roman ya da oyun eleştirmenleriyle ilgili düşündüğümü düşünme ihtimalini yüksek buluyorum. Yani hükümet aslında bunların hiçbirini düşünmüyor ama biz, bu atılan adımların mutlaka bir nedeni olmalı varsayımından yola çıkan rasyonel insanlar olarak, yapılanları bir çerçeveye oturtmaya çalışıyoruz. Gerçekte böyle tutarlı, şunları yaparsak bunlar olur, yan etkilere karşı şu önlemleri alırız falan gibi bir çerçevenin olduğundan hiç emin değilim açıkçası. Hatta olmadığı kanısındayım. Yeni Ekonomi Modeli diye bir şey var mı gerçekten derken biraz onu kastettim.

► **Murat Üçer:** Sana büyük ölçüde katılıyorum Serdar. Hep yapıyorum bunu, maalesef konuyu çok dağıttığım için sanırım ana mesajım kayboldu. Nereden çıktı bu ders, Sayın Cumhurbaşkanı istedi ve sonra aceleyle bunun etrafında bir çerçeve oluşturuldu; sunumlar hazırlandı, Hazine ve Maliye Bakanlığı'nın web sayfasına bir sayfalık notlar kondu vs.

► **Serdar Sayan:** Evet ben de böyle olduğunu düşünüyorum. Ciddi ve koordine bir hazırlık falan yok bence de.

► **Murat Üçer:** Peki bu yaklaşım doğru mu? Bir bütünlük içinde ve iktisadi mantıkla bakıldığında, Türkiye'nin gelişmişlik düzeyi ve yaklaşımın içerdiği müthiş riskler düşünüldüğünde bana sorarsan büyük bir istikrarsızlığın altyapısı kurgulanmış oldu ister istemez. İlginç olan -ki bu senin son söylediğinle alakalı- yapılanların siyasi olarak getirisi de çok net değil.

► **Serdar Sayan:** Kesinlikle. Bence de hiç net değil. Epeydir söylüyorum ben de bunu.

► **Ömer Faruk Çolak:** Ben bir ekleme daha yapmak istiyorum. 2002-2007 dönemi için Merkez Bankası'nın enflasyon hedeflemesi konusunda oluşan genel kanı, başarılı olduğu yönündeydi. Niye? Çünkü enflasyon 6-7'ye indi fakat şöyle bir şeyi göz ardı ediyoruz: O dönemde sermaye akımının fazla olması ve TL'yi aşırı değerli tutması, döviz kuru kaynaklı fiyat artışlarının önüne geçti. Nitekim o tarihlerde Merkez Bankası'nın yayımladığı bir yazı var. Çalışmada, Türkiye'de enflasyonun döviz kuruyla bağlantısı kopmuştur, deniyordu. Bu durumun gerçekleşmesi mümkün değil çünkü ithalatın yapısı ortada. O ilişki bitince ve döviz kuru artmaya başlayınca, enflasyon otomatik olarak yukarı doğru çıktı. Şimdilerde bir siyasi partinin lideri olan, eski Ekonomi Bakanı Sayın

Babacan'ın "biz çok başarılıydık" demesi ne kadar doğru? Türkiye ekonomisinde yapısal düzenleme olmadı ki. Sanayinin gayri safi milli hasıla içerisindeki payı arttı mı? Artmadı. Siz altını kırmızı kalemle iki-üç defa çizdiniz, toplam faktör verimliliği artmadı. Yapısal olarak hiçbir şey değişmedi. Başarılı olan yer enflasyondur, kaynağı da sermaye hareketleriydi.

► **Murat Üçer:** Büyük ölçüde katılıyorum. Burada, Daron Acemoğlu'yla 2019 yılında bir kitap için yaptığımız çalışmamıza referans vermek isterim. Türkiye, son 20 yılda görece hızlı büyüdü ama kaliteli büyümedi. Kalite nedir? TFV'nin katkı yaptığı, ihracatın yapısının teknolojik olarak değiştiği, gelir dağılımının düzeldiği ve makro dengesizlikleri görece kontrol altında tutan bir büyüme. Son 20 yılı alt dönemlere bölmek istersek, 2002-2006 böyle bir dönem. Sonra malum her şey bozuluyor. Büyüyoruz ama kaliteli bir büyümeden söz etmek zor. Bu tartışılır. Bilimsel olarak ispatlanabilir bir önerme değil ama Küresel Finansal Krize kadar olan kısa dönemde -AKP'nin ilk dönemi- Türkiye'nin göstergelerinin iyileştiğini ve kurumların da bu aşamada görece güçlendiğini görüyoruz.

2007'de bir kırılma gerçekleşiyor, sonra da 3-4 yıl boyunca Türkiye küresel likidite rüzgârını arkasına alıyor ve pek bir şey

yapılmıyor bu dönem. Sonra 2013'te küresel ortam da değişiyor. Bundan sonrası bana sorarsanız tam “boom-bust” (ani yükseliş ve düşüş) dönemi. Döngüsel olarak büyüyörsünüz ama aşırılıklardan dolayı bunu sürdürüremiyörsünüz; son 4-5 yıldır hikâyemiz bu yönde bence.

Faruk Hocam, “enflasyonda başarılı olduk” konusuna gelince, bence başarılı falan olmadık aslında. Küresel Kriz'in hemen sonrasında, 2010'da enflasyon yüzde 3-4'lere indi kısa bir süre, bu doğru ve bu, büyük bir fırsattı ancak boşa harcandı. Küresel kriz sonrası herkes korktu, ekonomi sert daraldı ve bence, yüksek çıktı açığından dolayı fiyatlama hareketleri olumlu anlamda değişti. Ama biz o dönem çok farklı ve bana göre yanlış bir para politikası uygulamasına girdiğimiz için -bence Türkiye'deki para politikası yanlışları o döneme kadar götürülebilir- o dönemde bu “çıpalama” olayını beceremedik. Sonuçta yine siyasetçiyi memnun edeceğiz diye Merkez Bankası “biz her şeyi yaparız” havası verdi ve 2011'de ekonomi coşarken faiz indirdi. Buna bence çok tuhaf bir kılıf uyduruldu ve karmaşık ve sonuçta çalışması mümkün olmayan bir çerçeve yaratıldı. Bunu, zamanında İşletme ve Finans'ta çıkan bir makalemde söylemeye çalışmışım, bildiğimiz araçlar varken onları

kullanalım arkadaşlar, böyle yeni çerçeveler yaratmaya gerek yok diye ama o zaman bu siyaseten mümkün değildi. Şimdi de değil. Faiz Türkiye'de hep son çare olarak kullanıldı. Bu yüzden de sistem çıpasını kaybetti. Bu süreç bence 2010 civarında başladı.

Şu anda durum çok daha bariz, geri dönülemez bir yolda; fark bu.

► **Serdar Sayan:** Senin bahsettiğin dönemlerde böyle bir çerçeve vardı. Buna katılıyorum. Sorunlu, istenmeyen yan etkileri olan bir çerçeve belki ama ne yaparsak ne sonuçla karşılaşırız sorusuna dair bir farkındalık var. Sınırları siyaseten yapılabilir olanla çizilse de o alan içinde ne yapılabileceğine dair bir farkındalık var. Ben son döneme ilişkin çok daha temel bir problem olduğu kanısındayım. Bir çerçeve falan yok. Yeni Ekonomi Modeli falan diye bir şey yok, benim görebildiğim kadarıyla. Faiz indirilsin deniyor, Merkez Bankası çaresiz bir şekilde indiriyor. İndirmem diyen Merkez Bankası Başkanı görevden alınıyor, yerine indirecek birisi bulunuyor. Ama bu faiz indirilirse, bu hızla indirilirse ne olur sorusuna ilişkin; hangi adımlarla nereye varılır sorusuna ilişkin bir çerçeve falan yok. Bu çerçevenin eksikliği de hissedilmiyor zaten. Bu çerçeveyi hazırlayacak bir kadro da yok. Benim

görebildiğim kadarıyla işin en vahim tarafı bu.

► **Murat Üçer:** Bir parantez açayım mı? Sana büyük ölçüde katılıyorum, ben sadece bir analist olarak, iktisatçı olarak değerlendirmeye çalışıyorum. Hani malum birtakım sunumlar, pek nereden geldiği belli olmayan makaleler dolaştı ortalıkta, ben bunlara baktım ve bunlara bir reaksiyon vermeye çalışıyorum işim gereği.

► **Serdar Sayan:** Sana bir itirazım yok zaten. Sadece ne düşündüğünü merak ettim. Ben, daha önceki konularımızla konuşurken de aynı şeyi söyledim. Onlar da yapılanları anlamlı bir perspektife oturtmaya çalıştılar. Biz rasyonel profesyoneller olduğumuz için yapılanları anlamakta zorlanıyoruz. Bir açıklaması vardır mutlaka diye düşünüyoruz. Yani o gayretkeş tiyatro eleştirmeni gibiyiz biz. Karşısına mecazi gibi gözüken bir ifade çıkarsa, bu herhalde şöyle bir metafordur diyen eleştirmen yani... Kuru zıplatmanın, enflasyonu patlatmanın bir nedeni olması lazım diye düşünerek, olan biteni rasyonalize etmeye çalışıyoruz. Şimdi kuru indirerek rekabetçilik yaratmaya yönelik böyle sistematik, temel makroekonomik hedeflerle tutarlı bir politika tasarımı süreci olsa o başka bir şey. Tasarlanan iyi ya da sürdürülebilir bir büyüme stratejisidir, yahut

kötü bir büyüme stratejisidir, o apayrı bir tartışma konusu edilebilir. Mesela diyebiliriz ki kur artırımıyla gelecek rekabetçilik zaten talep elastikiyeti yüksek harcıalem ürünlerin ihracatını kolaylaştırır. Bu da Türkiye'nin zaten içinde bulunduğu yoksullaşma sürecini hızlandırır. Senin de dediğin gibi işin verimlilik boyutları vardır, katma değer boyutu vardır vs. Bunlar hep tartışılabilir. Ama ben içinde bulunduğumuz durumda bunların hiçbirinin düşünüldüğünü zannetmiyorum. Saplantılı bir şekilde faiz indireceğiz deniyor. Üstelik bu hızla yapılan faiz indirimini görünce birileri çıkıp, o tiyatro eleştirmeni gibi bu olsa olsa şu yüzdendir diyor. Bunu yapan sadece biz de değiliz. Hükümet çevrelerinden gelen, yandaş basında çıkan falan yorumlar da var buna benzer. Oralarda da olsa olsa şu yüzdendir, bu yüzdendir diyenler var. Yani yok rekabetçilik amaçlanıyor, yok işte istihdam canlandırılacak, efendime söyleyeyim büyüme teşvik edilecek deniyor. Benim bunlara da itirazım var. Yani yapılanların motivasyonu bunların hiçbiri olamaz. Bunu söylemeye çalışıyorum. Neden olamayacağını da söyleyeyim hatta. Şimdi Yeni Ekonomi Modeli nedir sorusuna senin verdiğin cevaptan da anladığımız gibi, aslında faiz indiriminden başka bir araç

kullanılmıyor zaten. Kaldı ki onda da maksat hâsıl olmuyor. İnen nedir? Politika faizi. Bunun inmesi mevduat ve kredi faizlerinin de düşmesi anlamına gelmiyor fiilen. Yani enflasyon azdı, yoksullaşma hızlandı ki zaten Covid salgını sürecinde zaten korkunç bir sille yemiş bir toplumun fertleriyiz biz. Hükümet, salgın mağdurlarına diğer ülkeler gibi nakit desteği sağlama konusunda çok eli sıkı, hatta zalimce davrandı. Covid desteği namına yaptıkları, kredi faizlerini indirmekten ibaret oldu büyük ölçüde. Sözüm ona ihracatla büyümeye çalışan, cari açığı düşürmeye çalışan ülke ama kredi faizlerini düşürmek suretiyle ithalatı teşvik ediyor ha bire. Daha fazla uzatıp zamanınızı almayayım. Ben problemin çok daha vahim olduğunu düşünüyorum. Problem bir ekonomi politikasının, büyüme stratejisinin, makroekonomik istikrar çerçevesinin falan

mevcut olmaması.

► **Murat Üçer:** Açıkçası katılıyorum; dediğim gibi Sayın Cumhurbaşkanı buna inanıyor, gücün tamamen konsolide olduğu bir dönemden bahsediyoruz ve görüşleri katıksız hayata geçiriliyor şu an. Ben buna, bir deneye alet edilmek diyorum. Sonuçta ortada bir inanç var ve bu inanç bizi bir deneyin içine itiyor. Herhalde bu, mülakatta netlik açısından edit etmeyeceğim tek bölüm olacak.

► **Serdar Sayan:** Maalesef ben de öyle olduğunu düşünüyorum.

► **Ömer Faruk Çolak:** Türkiye ekonomisinin bu 20 yıllık döneminde kırılğanlıklar var. 2003-2007 arası ilk dönem; 2007'de cumhurbaşkanlığının AKP'ye geçişiyle yeni bir dönem başladı. 2007-2010 arası ara dönem. Ardından 2010'daki anayasa oylaması geliyor ki bence Türkiye'nin yıllarının kaybolacağına ilişkin büyük bir

işaretti; yargı bağımsızlığının sona ermesinin yaratacağı sorunları hepimiz biliyorduk. 2012-2014 ise, 2013'te Gezi Olayları'nın olması sebebiyle bir dönem. 2014'te Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanı oldu; arkasından da 2017 Anayasa oylaması ve 2018'de tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesi geliyor.

Saydığım dönemlerin ilkinin göz önünde bulundursak, Merkez Bankası'nın 2003-2007 arasında yaptığı işler -paradan altı sıfır atılması, enflasyon beklentisinin kırılması- çok önemli. O dönemde, bir dışsal değişken vardı; AB çıpası. Bunu, Mahfi Eğilmez'le de tartışmıştık.¹ AB'yle tam üyelik görüşmelerinin yapılması, geleceğe yönelik beklentileri pozitif kıldı. Pozitif olunca da fiyatlar üzerinde aşağı yönlü bir baskı yaratıldı.

► **Murat Üçer:** AB tarafına tamamen katılıyorum. Çok söylendi bu ve doğrudur. O dönemki değişimin katalizörleri AB -ve hatta IMF- çıpasıydı. Yalnız sizi doğru anladıysam, zamanlama biraz farklı. AB'nin gerçekten çıpa olup bir şeyleri değiştirmesi 2005'tedir, yani daha geride. Kurumsal bozulmalar, güç konsolidasyonu, kontrol mekanizmalarının zayıflaması ancak 2007'ye kadar geri götürülebilir bence. Detaylandırdığınız siyasi takvim çok önemli tabii ama dediğim gibi, başka bir kırılma noktası

bence 2010'dur, bu dönemden sonra para politikasının bizi soktuğu yoldur kanaatimce. Yanlış bir algı oluşturuldu bu dönem; Merkez Bankası hepsini çözer şeklinde. Bunu söyleyenler de akademisyen kökenli zeki insanlar olunca inanıldı. Oysa temel para politikası mantığı açısından büyük hatalar yapıldı; meşhur "imkânsızlık üçgeni" inkâr edildi; her şeyi başaracak bir çerçeve yaratılmaya çalışıldı. Yeni araçlar bulduk dediler mesela, "faiz koridoru" gibi. Oysa bence faiz koridoru yeni bir araç falan değildi. Sadece faizi de koridor içinde duruma göre oynatma imkânı verdi. Oysa enflasyon hedeflemesi yapıyorsan, faizi toplantıdan toplantıya değiştireceksin, kuru da büyük oranda dalgalanmaya bırakacaksın. Faiz kararını tamamen enflasyon odaklı verdikten sonra artık bir şey yapmayacaksın. Koridor bir esneklik verdi o dönem; bir yandan kur oynasın bir yandan da ben o koridorda faizi oynatayım. Bunu yeni bir araç olarak lanse ettiler, oysa değildi. Bu yeni çerçeve, sistemi "çıpasız" bıraktı. Halbuki bu dönem Türkiye'nin yapması gereken şey basitti: Faizleri yükseltmeyebilirsin ama hiç indirmeyeceksin ve reel faizi doğal denin düzeyin üstünde tutacaksın; maliye politikasını talebi kontrol etmek için daha fazla sıkacaksın; kredi patlamasına, BDDK

üzerinden müdahale ederek izin vermeyeceksin; -makro- ihtiyati dediğimiz araç bu zaten- rezerv biriktirip onu da sterilize edeceksin. İşin kabaca özü buydu çünkü zaten bir-iki sene sonra ortam değişecekti. Neden değişecekti? Çünkü FED o dönemde yaptıklarını -malum QE vs.- on sene daha yapmayacaktı.

► **Serdar Sayan:** Ben sana katılıyorum bu konuda. Öyle şingirdaklı politika araçları bulundu. Bazen çok basit ya da yalın şeylerin yalın olmasının bir nedeni vardır. Milletten bir tek akıllısı sen değilsin. Bu cin fikirli işlerden hep musibetler geliyor başımıza. Fakat faiz koridoru gibi araçları o dönem icat edenlerin lehine söyleyebileceğim şey, buna zorunlu kaldıklarını düşünmem. Cumhurbaşkanı'nın baskısını hafifletmek için başka seçenek bulamadılar. Aslında faizleri indiriyormuş gibi yapıp indirmemenin yollarını aramalarından kaynaklandı, diye düşünüyorum.

► **Murat Üçer:** Bence de problem tamamen bu zaten. Ama bu arada da dediğim gibi yanlış bir algı yaratıldı, "Merkez Bankası her şeyi çözer, herkesi mutlu eder". Para politikasının topluma verebileceği en kötü sinyal bu. Bu işe otuz-kırk yıl kafa patlatanlar "bizim en yetkin olacağımız alan fiyat istikrarı; işin arz tarafına girersek en temel hedefimiz olan fiyat

istikrarını çıpalayamayız” demiş. Bunları insanlar boşuna söylememişler, düşünülp taşınılp yıllarca süren araştırma ve tecrübeler sonucu bu noktaya gelinmiş. Benim en büyük itirazım bu noktada zaten. Hatırlayın “5-5-5” hedefimiz dendi bize. Büyüme, cari açığın GSYH’ye oranı ve enflasyon yüzde 5 olacak dendi. İdeal makro kalibrasyon olarak bu söylendi. Yüzde 5 cari açık ve enflasyon da çok yüksek aslında ve Türkiye’nin reform yapmadan yüzde 5 büyümesi de çok zordu, neyse yeteri kadar uzattım...

Özetle, Merkez Bankası toplumun zaten karışık olan kafasını netleştirmek yerine daha da karıştırdı. Tabii ki Cumhurbaşkanımızı -o zaman Başbakanımızı- memnun etme arzusu vardı ama o zaman da yine imkânsızı başarmaya çalıştık ve başaramadık tabii.

► **Serdar Sayan:** Aslında şimdiye kadar bu bölümde yaptığımız bütün söyleşilerin -ki sanıyorum bu dördüncü söyleşi, yanılıyorsam Faruk düzeltsin- bir bölümünü bu çıpa eksikliği başlığına ayırmak zorunda kaldık. Bütün konularımızla gündeme geldi bu çıpa eksikliği konusu. Biraz önce de sen söz ettin. Bir kişiyi mutlu etmek için bir şeylerin etrafından dolaşmaya çalışmalar falan biraz da güçlü bir çıpa eksikliğinden kaynaklanıyor. Onu yapamazsın diyecek, ihlal de edilemeyecek bir kurala ihtiyaç vardı. Öyle

ihlal edilemeyecek kurallar olmayınca bir kurumsal çöküş de yaşadık maalesef. En kötüsü bence bu. En büyük hasar, her alanda yaşadığımız kurumsal çöküş. Bu çöküşü, bu hızla yaşamamızın en önemli nedenlerinden biri çıpa eksikliği. Ben daha önceki konuşmalarda da söyledim. AB çıpası eksikliği kısmı sadece bizden, bizim "AB çıpasını artık istemiyoruz" dememizden kaynaklanmadı. AB’nin kendisi de çıpa olma kapasitesini büyük ölçüde yitirdi zaten. Kendiliğinden yitirdi, AB’nin iç dinamikleri yüzünden. Fakat şimdi, böyle çıpasız kaldığımız, kurumların da bu kadar erozyona uğradığı bir ortamda biz bir seçime gideceğiz. Hani insanların seçim sonuçlarına saygı gösterilir mi diye bile kaygı duydukları bir dönem.

Hazır seçimlerden söz etmişken biraz da yapılanların siyasi sonuçlarına dair spekülasyon yapayım. Biraz önce Yeni Ekonomi Modeli diye bir şey yok, anlamlı bir çerçeve yok; birileri yapılanlara isim bulmaya çalışıyor sadece demiştim. Ekonomik olarak böyle ama ben bunların siyaseten de anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Arka arkaya yapılan faiz indirimlerinin iç tutarlılığı ekonomik olarak da, siyasi olarak da yok. Şimdi diyelim ki yapılanların arka planını yine o tiyatro eleştirmeni gibi okuduk. İşte faizler indirilince seçimlere

kadar yatırımlar canlanacak, büyüme ivmelenecek, istihdam artacak vs. ve AKP bunların siyasi meyvelerini toplayacak. Ben şahsen hiç o kanıda değilim ama senin de bu konudaki görüşlerini duymak istiyorum. Ama neden o kanıda olmadığımı da söyleyeyim sözü sana bırakmadan önce.

Şimdi bu faiz indirimleri art arda ve akla zarar bir hızla, bir toplantıda 100 baz puan, bir ay sonra 200 baz puan gibi büyüklüklerde yapıldı. Üstelik de dünyanın “artık salgın sürecinde piyasaya sürdüğümüz paraları çekme zamanı geldi” dediği ve dünyada faizlerin yükselmeye başladığı bir sırada, çok gözü kara bir şekilde yapıldı. Neye hizmet edeceği belli olmayan bir şekilde yapılan bu indirimleri, biraz önce de söylediğim gibi ekonomik açıdan anlamlandırmak imkânsız. Siyasi açıdan da bakınca aynı anlamsızlığı görüyoruz. Şimdi elektrik faturaları, doğalgaz faturaları yeni yeni gelmeye başlıyor insanlara. Marketlerde keza hepimiz hissediyoruz fiyat artışlarını. Ben geçen gün bir sandviç aldım ödediğim paraya inanamadım, fişe sonradan baktım, bakınca bile fişe yanlış meblağ basıldı herhalde dedim. O kadar yani. Şimdi toplumun neredeyse tamamını bu kadar rahatsız edecek faiz indirimlerini yapacaksınız da, en iyi ihtimalle aylar sonra canlanacak istihdama bel

bağlayacaksınız. Nasrettin Hoca fıkrası gibi. Hani Hoca'nın alacaklısına, "ben dikenli tel yapacağım da, koyunlar oradan geçecek de, yünleri tellere takılacak, ben de onları toplayıp eğireceğim ve öreceğim kazakları satıp sana borcumu ödeyeceğim" dediği fıkra gibi yani. Şimdi faiz insan diyorsunuz ki faiz fiilen de inmiyor; bunun altını da ayrıca çizeyim, politika faizi dışında inen bir faiz yok ama velev ki inseydi... Cumhurbaşkanı'nın sevdiği laf velev ki. Velev ki inseydi, buradan yatırımlar canlanacak da, o büyümeyi ivmelendirecek de, istihdam yaratacak da bilmem ne... O zamana kadar insanlar enflasyonun altında ezilmiş olacak. Zaten bütün bu koyunların yününü toplayıp, kazak satma benzeri stratejinin getireceği bir oy potansiyeli olsa bile, bizim politikacıların ufkunun öyle uzun dönem olduğunu düşünümüz var mı bilmem. Hele ki bu dönem politikacılarının... Yani o kadar ileriye düşünerek şimdiki korkunç enflasyonun siyasi maliyetine katlanmak... Bana hiç anlamlı gelmiyor. Kaldı ki biraz önce söylediğim kurumların çöküşü konusu ışığında faizler, yatırım ivmesini belirleyen en önemli değişken olmaktan çıkmış olsa gerek. Türkiye gibi bir ülkede faize varıncaya kadar yarın öbür gün memleketin ne olacağını bilmiyorsun. Akli başında bir

insan yatırım yapıp bir sene sürecek bir inşaata başlar mı? Kurun bu kadar oynak olduğu bir dönemde makine-teçhizat ithal edip gümrükten çekeceksin de istihdam yaratacaksın falan. Yani hiç aklım almıyor. Dolayısıyla ben bu yaşadığımız şeyin büyük ölçüde açıklanamaz olduğunu düşünüyorum.

► **Murat Üçer:** İdeolojik olduğunu düşünüyorsun herhalde bir ölçüde.

► **Serdar Sayan:** Ona bile razıyım valla. Çünkü o durumda bile bir öngörülebilirlikten söz edebiliriz. Ancak ben öyle olduğundan bile emin değilim. Gece yatılıyor sabaha indirilmedi mi hâlâ bu faizler diye bir kriz yaşanıyor. Bu sefer çok indirilecek bak ha falan diye konuşmalar oluyor diye düşünüyorum.

► **Murat Üçer:** Bence de o tarz şeyler oluyor muhtemelen. Tabii burada sebebi her neyse -iletişim, kadrolar, inanç, ideoloji bilemem- bir gerçeklikten kopukluk olayı da var bence.

► **Serdar Sayan:** Araya gireyim izinle. Bu kur korumalı mevduat konusunda, bir konuşmayla her şey rayına oturdu falan türü gaz verenler de var.

► **Murat Üçer:** Bir de şöyle bir boyut var belki. Bazen bu işler siyasetçiye, biz iktisatçılara gözüktüğü kadar net gözükmüyor. Ben

size bir örneğini vereyim bunun. 2012 Euro Bölgesi (EB) krizi. "Optimal Para Birliği" literatürünü okuyan herkes, o dönem EB'nin dağılmasını an meselesi olarak görüyordu. Öyle olmadı, Draghi'nin meşhur "ne pahasına olursa olsun" (*whatever it takes*) müdahalesi ve tabii bazı siyasi müdahalelerle EB dağılmadan o dönemi atlattı. Bu farklı bir olay ama söylemeye çalıştığım siyasetçi açısından durum iktisatçıya gözüktüğü kadar siyah-beyaz veya net gözükmeyebiliyor. Belli bir algı operasyonu da desteklenirse, bu politikaların gerçekten başarılı olacağına inanılıyor olabilir. Başka bir ifadeyle Cumhurbaşkanı ve yakın çevresinin enformasyon seti veri olmak üzere bu işin çıkmaz yolda olduğu bize görüldüğü kadar net olmayabilir. Bunu da eklemek istedim.

► **Serdar Sayan:** Hatta yolun çıkmaz olduğunu gören, fark eden birileri varsa bile onlar da söyleyemiyorlar sanırım. Geçen gün Murat Yetkin'in yazdığı bir anekdot vardı. AB büyükelçileriyle bir yemekte bir araya gelmiş ama hiçbiri soru soramamış. Büyükelçilerden biri "daha önce iyi kötü soru sorup bir takım cevaplar alıyorduk ama artık tamamıyla monoloğa dönüştü" demiş. Bunlar bence başkanlık rejimine geçişle birlikte tek kişiye bu kadar yetki ve sorumluluk kalmasında düğümleniyor. AB büyükelçileri

bile soru soramıyorsa, faiz indirimlerinin sıkıntılarını fark eden bürokratlar ve siyasetçiler de bunları dillendiremiyorlar muhtemelen.

- **Murat Üçer:** Ortak lisan da kayboldu, ortada buluşma imkânı da kalmadı açıkçası. Böyle bir sıkıntı var bence.
- **Serdar Sayan:** Her ne ise, sonuçta ben senin az önceki sözünün durumu çok iyi özetlediğini düşünüyorum. Hakikaten bir deneyin içinde yer alıyoruz.
- **Ömer Faruk Çolak:** Valla Serdar, ben bizim bu ekonomiyle ilgili, romancılarımızın ve tiyatrocularımızın yeteri kadar iyi çalışmadıklarını düşünüyorum. Neden diye sorarsan, Shakespeare'in bütün oyunlarında güçlü birisi ve onun pohpohlayıcıları vardır, bir de ortalıkta dolaşan tipler vardır. Yani Türkiye böyle bir dönemden geçiyor. İster Macbeth'e bakın, ister Hamlet'e; ister Othello'ya bakın, ister Julius Caesar'a hep aynıdır. O yüzden, benim bahar dönemi para dersinde okutacağım iki tane kitap var; biri Shakespeare'den Venedik Taciri, diğeri de Marlowe'un Maltalı Yahudi'si. Çocuklar faiz nedir, anlasınlar. Etinden et koparmayı görsünler Venedik Taciri'nde.
- **Serdar Sayan:** Evet, edebiyattan yararlanmak lazım. Ben de verdiğim uluslararası ekonomi dersine birkaç senedir

Haldun Taner'in, *Şişhanede Yağmur Yağıyordu* öyküsünü okutarak başlıyorum. Çok erken, çok vizyoner bir küreselleşme habercisi. Bir at arabasını çeken atın takatının tükenmesi sonucunda Şişhanede tramvayın yolunu tıkaması ve acilen çekilmesi gereken bir telgrafın gecikmesi üzerine Avrupa'dan Güney Amerika'ya kadar uzanan bir etkileşim zincirini anlatıyor Haldun Taner üslubuyla. Evet, edebiyattan yararlanmamız lazım ama eleştirmenlerin de edebiyatçıların söylediklerini sandıkları şeyleri aslında söylemiyor olabilecekleri ihtimalini de unutmamak lazım. Mamafih konunun Shakespeare'e, Haldun Taner'e falan bağlanması da ilginç oldu. Yani biraz internette bir şey aramak için yola çıkıyorsun, ama sonra kendini çok alakasız bir şeyi okurken ya da dinlerken buluyorsun ya. Bizimki de biraz öyle oldu ama iyi de oldu çünkü sanıyorum şu sıralar, hepimizin ruh sağlığı için en anlamlısı ekonomi dışında bir şeyler okumak olacak.

- **Murat Üçer:** Yine çok bariz bir noktaya değineceğim ama şu andaki durumumuzu anlamak için ekonomi yetersiz kalıyor. Sosyal psikoloji, insan/ güçlü lider psikolojisi, kimlik sosyolojisi vs. gibi alanlara uzanmak gerekiyor.
- **Ömer Faruk Çolak:** Hükümetten bağımsız mevcut durumu düzeltmekle ilgili

olarak, bize sorsalar biz ne öneririz? Önce beklentileri geçerli kılmak için kısa vadede sonuç alıcı birkaç tane ok atıp hedefi vurmalyız ki ondan sonra ileriye doğru neler yapabiliriz, bunu konuşalım. Şu an açıklanan güven endekslerine bakarsanız, kimsenin kimseye güveni kalmamış durumda. Güvenin bu kadar kaybolduğu ortamda anarşi çıkar. Popper'ın bir lafı geldi aklıma, 1990'da SSCB yıkıldığında Popper'a, SSCB hakkında ne düşünüyorsunuz diye soruyorlar. O da "Orayla ilgili bir şey düşünmüyorum, çünkü orada anarşi var, kargaşa var." diyor. Şimdi burada kargaşa ve anarşi var. Burada bir eylem yapacaksınız ki önce o kargaşayı durdurabilesiniz. Sizden başlayalım Murat Hocam.

- **Murat Üçer:** Tabii problem çok boyutlu ve büyük ölçüde de siyasi artık ama meselenin iktisadi boyutunda ne gerekiyor dersiniz, çok kapsamlı bir programın dışında bir çözüm yok bence. Bu kapsamlı programı da birkaç bacağı oturtacaksınız. Bir boyut, önceliklendirme açısından dezenflasyonun ve makro istikrarın temini olacak. Bu makroekonomi politikalarının kalibrasyonunu ilgilendiriyor; orta vadeli bir bütçe hazırlanması, ondan önce tabii para politikasında sıkışma ve bu doğrultuda bir yön gösterme, "forward guidance" gerekecek.

Başka bir bacak veya boyut, kurumsal inşa. Türkiye’de siyaset hep problemliydi ama bürokrasi görece kuvvetliydi. Bürokrasinin her zaman kendi ön yargıları, katılıkları vardı ama 90’ları hatırlayalım; benden daha iyi biliyorsunuz, mesela İsrail’de dezenflasyon sürecini bilen insanlar, bürokrasiye çağrılıp sunum yaptırılıyordu. Yani siyaset karman çormandı ama bürokrasi ne yapılması gerektiğini anlamaya çalışıyordu. Hatta ben de o dönem oralardan geçerken, 1990’ların ikinci yarısında Türkiye’de dezenflasyon nasıl olmalı, ne içermeli konulu bir konferans düzenlemiştik. Bu, sadece bir örnek. TÜİK, Merkez Bankası, Hazine –geçen de Güven Sak yazdı, DPT’yi acilen geri getirmek lazım diye ki bence çok doğru- bütün bu kurumların güçlendirilmesi ve halk nezdinde güvenilirliğinin tazelenmesi gerekiyor.

Üçüncü bacak, herkesin anlayabileceği gibi bir takım yapısal reformları içermeli. Mesela ihale kanununun orijinal haline döndürülmesi gibi; mesela kamu özel iş birliği anlaşmalarından doğan koşullu yükümlülüklerin tamamen anlaşılması ve bir plana bağlanması gibi. Son olarak da güvenilir bir bankacılık stres testi yapılması ve şirketler kesimindeki borç probleminin anlaşılması lazım. Türkiye’nin 2001’den farklı olarak -çünkü

malum o zaman problem kamu borcuydu- anlaması ve çözmesi gereken konu, özel sektör borcu olacak. Özel sektör borcu biraz daha meşakkatli; Asya örneğinden edindiğimiz tecrübeler var, daha yakın zamanda İrlanda’dan vs. Bu konularda ve genel olarak IMF’den yardım alınmalı bence. Bu borcun bankacılığa getireceği yükün ve sermayelendirme gereğinin anlaşılması lazım.

Tabii bunlar bir başlangıç, şu ana kadar aslında bir stabilizasyon veya dezenflasyon programından bahsettik. Bunların zaman içerisinde daha uzun vadeli, ekonominin yapısal tarafına dönüştürecek hamlelerle desteklenmesi lazım şüphesiz. Aklıma gelen birkaç başlığı paylaşacak olursam Türkiye’nin kıdem tazminatı reformunu da içeren düzgün bir emek piyasası reformuna ihtiyacı var; ayrıca düzgün bir eğitim politikası, tarım politikası, inovasyon politikasına; küresel ısınma karşısında neler yapılacağına dair bir planı olmalı. Küresel taraf iyi okunmalı ve ona göre politikalar üretilmeli.

► **Serdar Sayan:** Kıdem tazminatı yerine bu kamu özel iş birliği projelerini koymak gerektiğini düşünüyorum, öncelik açısından. Ben çok yüksek sesle eleştiriyorum sürecin başından beri. Nitekim önümüzdeki hafta bir Tepav raporunun tanıtım toplantısında tartışmacı olacağım. KÖİ

yükümlülükleri benim farkında olduğumdan bile daha korkunç boyutlardaymış. Toplam yükümlülükler gayri safi yurt içi hasılanın yüzde 22’sine ulaşmış. Ağzı açık kalmak diye bir deyim vardır ya, ağzım açık kaldı raporun bazı bölümlerini okurken.

► **Murat Üçer:** Katılıyorum, listeye aldım zaten onu. Ama bence rakamları da daha iyi anlamamız gerekiyor. Büyük resimde sana katılıyorum fakat %22 bana biraz yüksek geliyor. Bu verilen rakamlar tam nasıl hesaplanıyor, ben şahsen bilmiyorum; benim eksikim olabilir ama varsayımlarıyla vs. simülasyonların detaylandırıldığı, açıklandığı bir çalışma görmedim ben.

Bu arada Faruk Hoca’nın sorduğu yapılacaklar listesine dönüp son bir şey ekleyeyim. Bu programı güvenilir bir şekilde uygularsanız “maliyet” çok yüksek olmayabilir. Orada iyimserim ben, çünkü zaten çok fakirleştik. Buradan bir sıçrama olacaktır. Bu esnada bütçeyi çok iyi kullanmak gerekecek tabii, yoksul kesimleri desteklemek gerekecek. Bütçeyi dediğim gibi orta vadeli bir perspektife oturtmak gerekecek. Aslında bütün bu söylediklerim bir IMF programının bileşenleri. O konuda da bir şey söyleyip söz size devredebim. IMF programı konusunda algıyı düzeltmek lazım. IMF gelirse Türk halkı büyük acılar çekmeyecek bence

çünkü hem IMF çok değişti son 15-20 yıldır, hem de dediğim gibi çok dibe vurduk; doğru şeyleri kapsamlı ve sahiplenerek yaparsak buradan bir sıçrama olacaktır.

► **Ömer Faruk Çolak:**

Türkiye'nin disipline ihtiyacı var. Türkiye'nin bütçesinin disipline ihtiyacı var. Bütçeyi öne çıkarıyorum, önümüzdeki programlardan birini bütçeye ayırmalıyız bence. Bütçe disiplini tümüyle ortadan kayboldu. Enflasyon da tek başına Merkez Bankası'na bırakılmayacak kadar ciddi bir sorun artık.

► **Murat Üçer:** Kapsamlı yaklaşmak gerekiyor, sadece faiz yükselterek Türkiye'de dezenflasyonu sürdüremezsiniz artık. Katılıyorum, bütçe çok önemli bu bağlamda. Konuyu yine IMF'ye getireceğim. IMF'nin 3-4 faydası olur bize: Kredibilite, koordinasyon, finansman ve teknik destek. Türkiye yeni bir "Güçlü Ekonomiye Geçiş" programı yazacak kendine sonuçta; bu süreçte IMF'nin güven tedarik etmesi, koordinasyon ve teknik desteği müthiş önemli bence. Maddi taraf da çok önemli; para gerekebilir rezervleri desteklemek için vs.

► **Serdar Sayan:** Benim ekleyeceğim bir şey yok, çıpa ihtiyacını söyledik zaten. Ben daha önce söyledim; kayıt altındayken mi söyledim, kayıt öncesi sohbet sırasında

mi bilmiyorum ama iyimser olduğum tek şey, güvenilir bir program açıklanmasının –güvenilirliğin altını çiziyorum– kısa zamanda önemli bir mesafe alınmasını sağlayacağı. Emin olabildiğim tek nokta orası. Ondan sonra, daha derin problemlerin zaman içinde çözülmesini bekleyeceğiz. Kurumları vs. bir günde toparlamak mümkün değil tabii. Hasar gerçekten çok büyük ama tamirat için "yol haritamız budur, bu tavizsiz olarak izlenecek" mesajının güçlü bir şekilde verileceği bir programla kısa zamanda önemli toparlanma olacağı kanısındayım.

► **Murat Üçer:** Yüzde bin katılıyorum. İkiye bölmek lazım dedim kendimce başta; ilk olarak yapılacaklar var ve bir de sıçrama olayı var; balayı dönemi ki bu dönem biraz sürer bence. Ama ardından ekonominin ve siyasetin derin dönüşümü meselesi var. Bir sosyal kontrat bu sonuçta, bunu nasıl yazacaksınız? Bu devasa bir olay tabii.

► **Serdar Sayan:** Bir sosyal kontrat gerekiyor çünkü...

► **Murat Üçer:** Aslında istikrar programı da uzlaşma gerektiriyor, o da bir sosyal kontrat zaten. Bilirsiniz rahmetli Michael Bruno'nun İsrail dezenflasyonunu anlatan bir kitabı vardır 1990'lar başında yazılmıştır; alt başlığında "uzlaşma

yoluyla terapi" (therapy by consensus) ifadesini kullanır. Bir de seni destekleyecek bir şey söyleyeyim; işim gereği yabancı yatırımcılarla konuşma imkânım oluyor, çok ilgi var Türkiye'ye. Olumlu yönde bir değişim olduğu anda varlık fiyatları yükselecek, bu tabii bilançoları falan rahatlatacak, ekonomi hareketlenecek, dezenflasyonun olası maliyetleri dengelenecek.

► **Serdar Sayan:** Aslında varlık fiyatlarının yükselmesi lazım zaten. Her şey bir yana, şu anda çok kelepirci duruma düştü Türkiye'de varlık fiyatları. Biraz değerini bulması açısından.

► **Murat Üçer:** Tabii çok ciddi giriş olabilir sermaye tarafında. Son olarak olumlu bir şeyden bahsedeyim; demin yatırım dedin, eklemek isterim ki Türkiye'de aslında yatırım oluyor; bunu milli gelir rakamlarında, makine teçhizat yatırımı olarak görüyoruz. TÜİK'in her yaptığı yanlış şeklinde bir algı var, ben o görüşte değilim. Bunu neye bağlayacağım? Bu Covid sonrası tedarik zinciri ve siparişlerin Türkiye'ye kayması olayında Türkiye'ye aslında büyük fırsat doğdu. Kurumsal açıdan ve öngörülebilirlik olarak kendini biraz ayağa kaldıran ve yatırım ortamını iyileştiren bir Türkiye, bundan çok daha fazla faydalanabilecektir. Hani olumlu bir notla bitirelim isterseniz; şu ortamda bile yatırım oluyorsa, ortam biraz düzeldiğinde bunun yatırım ve büyüme üzerindeki

etkisi olumlu olacaktır muhtemelen.

► **Serdar Sayan:** Bu çok doğru. Ben sadece doğru anlaşılacak için altını çiziyim. Hiç yatırım yapılmıyor demedim. Eğer yatırımları canlandırma konusunda bir tek son dönemki türden faiz indirimlerine güvenirsen yanılıyor olabilirsin, çünkü yarattığın belirsizlik ortamı faiz indiriminin (fiilen inse bile) teşvik edici etkisinin önemli bir kısmını götürür anlamında söyledim.

► **Murat Üçer:** Bence de. Türkiye’de hep ucuz krediye erişebilirliğe odaklanıyoruz. Oysa bana sorarsanız artık

Türkiye’de kredi ile uzun vadeli büyüme –daha doğrusu verimlilik– arasında bir ödünleşme (trade-off) var. Bizde kaynak dağılımının iyileşmesine ihtiyaç var; “yaratıcı yıkım”a ihtiyaç var. Oysa krediyle zombileri yaşıyoruz biz. Bence dünyada da var bu problem; likidite bolluğu ve sıfır faiz -tabii liste genişletilebilir- ama en azından iki negatif etki yarattı bence: Zombileşme ile gelir ve servet dağılımının daha da bozulması.

► **Ömer Faruk Çolak:** Çok teşekkürler. Ben küçük bir not ekleyerek bitirmek istiyorum. O da AB’yi ciddi biçimde

önemsememiz gerektiği.

Doğrudan yatırımların yüzde 70’i AB’den, bizim yüksek sesle eleştirdiğimiz Hollanda ve Almanyadan geliyor. AB Türkiye için çok büyük bir çapa, ister girelim ister girmeyelim, diye düşünüyorum.

Murat Hocam, katıldığımız için çok teşekkür ederiz. Farklı konularda tekrar görüşmeyi diliyoruz.

► **Serdar Sayan:** Kesinlikle. Keyif aldık ve bilgilendik. Her zaman bekleriz.

Son Not

1 *İktisat ve Toplum Dergisi*, 134. Sayı, s. 4-23.

Doğal İktisat: Neden İktisat Neredeyse Her Şeyi Açıklar?

Robert H. Frank

Frank, yıllardır öğrencilerini, özel ürün tasarımıyla cinsel cazibenin kaprislerine kadar gündelik hayatta karşılaşılan çeşitli garip durumları ekonomiyi kullanarak açıklamaları için teşvik ediyor. Bu kitapta Robert Frank, gündelik hayatın en kafa karıştırıcı yönlerinin nasıl olup da aslında (ekonomik) akla tamamen uygun olduğunu göstermek amacıyla bu soruların en ilgi çekici olanlarını ve bunları yanıtlarken kullanılan ekonomi ilkelerini bizlerle paylaşıyor.

Darwin Ekonomisi: Özgürlük, Rekabet ve Kamu Yararı

Robert H. Frank

Robert H. Frank bu kitabında son on yıldır iktisatçıların kaçış alanı haline gelen “Davranışsal İktisat” konusunu masaya yatırıyor. Bu alandaki akademisyenler, çalışmalarını büyük ölçüde iktisat ve psikolojinin kesişiminde sürdürmektedirler. Frank buna biyolojiyi de eklemekte ve Darwin’den yola çıkarak İktisat Teorisinde Rasyonellik ve Rasyonel Davranış Biçimlerini analiz etmektedir. Bunu yaparken de kendi deneyimlerinden yararlanmaktadır.

